

Reformátusból katolikus. Bethlen Miklós vallási dilemmái

<https://erdelyikronika.net/2017/04/25/reformatusbol-katolikus-bethlen-miklos-vallasi-dillemai>

Szerző: Bartha Zoltán

Bethlen Miklós 1720-ban született, mint Bethlen Ádám és Bánffy Klára fia. Iskoláit, testvéreihez (Gábor és Ádám) hasonlóan a Marosvásárhelyi Kollégiumban végezte. Daniel István írása szerint 1752-ben fia, valamint gróf Bethlen Miklós és báró Korda György is „a legkegyelmesebb császári fejedelemasszony kegyéből, a maga udvari kamarássinak jeles collégiumába fölvevődven...”^[1] A kincstartóságról 1777.szeptember 16-án lemond. Csáki Katát, Csáki Zsigmond leányát, és vagyonának egyetlen örökösét veszi feleségül. Felesége az ősi katolikus Csáki család erdélyi ágának volt az utolsó sarja.

Először a katolikus vallású Bornemisza János felesége, de férje 1747-ben meghal.^[2] A házasság pontos dátumát nem ismerjük, de egy 1753-ban kiadott osztólevél már Csáki Kata férjének mondja.^[3] Ekkor még felhőtlen volt a kapcsolatuk, ugyanis Bethlen Miklós „édes lelkemnek” szólítja feleségét, míg a leveleit a „tiéd míg élek” megfogalmazással zárja.^[4] A kettejük házasságából 1756-ban egy leány, Bethlen Rozália született, akit Csáki Jánoshoz, (a Csáki család magyarországi ágából) adnak feleségül.

Azonban Bethlen Miklós és Csáki Kata kapcsolata hamar megromlott. 1760-ban felesége a kolozsmonostori konvent előtt tiltakozik amiatt, hogy Bethlen Miklós és testvére birtokokat vásároltak, de a vásárláshoz az ő pénzét is felhasználták. 1758-ban megszerzi a Küköllővári uradalmat, mely II. Apafi Mihály halálával szállt a Kincstárra.^[5] A házaspár konfliktusai (a feleség ládáinak feltörése, pénzének elköltése) oda vezettek, hogy 1770-ben Nagyszébenben, Bajtay József Antal erdélyi püspök előtt kellett saját pecsétjükkel és aláírásukkal megerősített békés megegyezést kötniük.^[6]

Az 1761 szeptemberében tartott országgyűlésen Guberniumi tanácsosnak választják.^[7] Ugyanebben az évben tartományi főbiztosnak és Fogaras-föld főkapitányának nevezik ki.^[8] Rettegi szerint Bethlen büszke ember volt, ki „nem szereti nemes nemesemberrel egy asztalnál ülni.” A kettejük között lezajlott beszélgetésből egy vallásilag türelmetlen, de teológiai kérdésekben járatlan egyén képe bontakozódik ki: „azon kéri az Istent, hogy azokat az esztendőket, melyeket a kálvinistaságban töltött ne számlálja élete esztendeinek száma közé, hanem annyival nyújtsa tovább.”^[9]

Katolikus vallásra való áttérésének időpontja nem ismert, de 1760-ban már katolikus vallású, ugyanis ebben az évben fog hozzá a kükküllővári kastélydombon egy kis kápolna építéséhez. A kápolna építését felesége, Csáki Kata is fontosnak tartotta, s férje halála után a munkálatokban is részt vett.^[10] Minden valószínűség szerint Bethlen Miklós környezete hatására katolizált, de idősebb bátyja és felesége is erre ösztönözhatték.

Rettegi szerint Bethlen Miklós, és testvére Gábor azért tértek át katolikussá, „hogy midőn látták, hogy olyanok állanak elé a directióra, kik is nem arravalók, a reformátusnak pedig respectusa nincs, magok pedig tam ingenio, guam industria arra termettek, nem lehet csudálni.”^[11] Hahnekamp György szerint áttérésében bátyja példája és katolikus felesége játszott szerepet.^[12]

Vallási türelmetlenségére jellemző, hogy 1763-ban perrel fenyegette meg Rettegi Györgyöt amiért ő segítséget nyújtott a Sajókeresztúri református templom harangjának az újjáöntéséhez.^[13] 1767. július 15-én aktív szerepet játszott Bánffy Ágnes elrablásában. Bánffy Ágnes az ugyancsak katolikus vallásra tért Bánffy Dénes leánya volt, azonban a feleségével, Barcsai Ágnessel kötött szerződése szerint református vallásban nevelkedett. Amikor anyja a szintén református vallású Teleki Sámuelhez akarta feleségül adni, apja az Udvar hallgatólagos beleegyezésével megszervezi a leány elrablását és erőszakos katolikus hitre térítését. A vőlegény, a későbbi könyvtáralapító Teleki Sámuel sajátkezű feljegyzése szerint: „Estve jött squadrum Örményesre és éjfél után 2 órakor vitte el mátkámat Bethlen Miklós szekeriben. Azon az éjszaka 3 órakor indultam Bécsbe a szegény, megkeseredett anyjával.”^[14]

A sáromberki református eklézsia évkönyvébe a helyi lelkész azt is feljegyezte, hogy a mindössze 12 éves leány elrablásánál Bethlen Miklós mellett ott volt Haller Gáborné Grassalkovich Anna, a mostohalánya, Bornemisza Anna Mária és a felesége, Csáki Kata is. A leányt előbb Kükküllővárra, majd Kolozsvárra viszik, majd pedig apja szándékának és Mária Terézia döntésének megfelelően Bécsbe kerül. Teleki a lány anyjával kötött szerződésben vállalta, hogy feleségül veszi Ágnest, hogy ezáltal megmeneküljön az apja katolizáló szándékától. Bécsben sem Teleki, sem az anya nem tud eredményt elérni, noha még a protestáns nagykövetek is felléptek a leány érdekében. Azonban a fiatal Bánffy Ágnest 1768ban megtérítik, ezáltal az eljegyzése is semmissé vált. A lány később feleségül megy Eszterházy János guberniumi tanácsoshoz, míg Teleki 1769-ben iktári Bethlen Zsuzsát veszi feleségül.^[15]

A püspök előtt kötött megegyezés ellenére Bethlen Miklós és felesége Csáki Kata rövid együttélés után életük nagyobb részét egymástól távol töltötték. Az asszony főleg az erdélyi birtokok irányításával foglalkozott, míg télen a kolozsvári házában vagy Nagyszebenben élt társasági életet élt. A férj többnyire Nagyszebenben, a Guberniumban végezte teendőit, Magyarországon vagy Bécsbe utazott, vadászatokon, bálokon vett részt. Bár a megegyezés szerint a férj arra kötelezte magát, hogy ún. háztartási költségeket fizet feleségének, a levelek

tanúsága szerint a házastársak igyekeztek mindenben elszámolni egymásnak. Azonban a belső ellentétek időről-időre felszínre törtek és a viták Bethlen Miklós haláláig szinte mindennaposak maradtak.^[16]

1765-ben testvérét, Bethlen Gábort váltja a kancellári tisztségben.^[17] Testvére, felhasználva udvari összeköttetéseit, hathatós támogatást nyújtott neki, így töretlenül haladt előre a hivatali ranglétrán. 1769-ben kincstartónak nevezik ki, a személyes levelezéséből az derül ki, hogy a tisztséget felesége járta ki számára egy bécsi út során.^[18]

A tisztséget Bethlen Miklós 1772 nyarán veszi át. A kincstartóság volt az a központi hivatal, mely az 1755-ben Bethlen Gábor kancellár által kezdeményezett új adózási rendszer adóbevételei mellett Erdély jövedelmeit biztosította. A kincstartóság az állami birtokok bérbeadásából, valamint a saját kezelésében maradt jövedelmekből (nemesfémbeváltás, pénzverés, bányászat stb.) járult hozzá a birodalmi költségvetéshez és biztosította az erdélyi közigazgatási rendszer fenntartását.^[19] A nehezen megszerzett tisztség próbára tette Bethlen Miklós képességeit. Amikor 1773.július 5-én a társuralkodó József ellátogat Nagyszebenbe, a kincstartóságot is felkeresi, ahol elbeszélget az ottani alkalmazottakkal.

A látogatás után egy titkos jelentést készít, melyben saját tapasztalataira alapuló véleményét fogalmazza meg. Ez az okmány képezi majd a következő évek személycseréjének az alapját, melyek következtében több személyt lecserélnek (pl. Joseph Maria Auersperg gubernátort) vagy nyugdíjaztatnak.^[20] József Bethlenről azt írja, hogy „róla nem tudnék mást mondani, mint hogy, amennyire a beszélgetéseiből és cselekedeteiből kiolvashattam, ő semmi egyéb, mint egy jó ember, aki azonban egyáltalán nem alkalmas a vezetésre, nem ért sem a beszédhez, sem az íráshoz, s akinek a tétlensége mindenki által ismert éppen úgy, mint az, hogy mindent titkára, Strohmayer csinál, és azt írat vele alá, amit csak akar.”^[21]

Az, hogy Bethlen Miklós mennyire felülértékeltette önmagát abból is kiderül, hogy még 1774-ben is arról érdeklődik, hogy vajon ő megkapta-e a Szent István-rend kitüntetését. Azonban csak Bruckenthal kapja meg a kiskeresztet, Bethlen nem. A kiskeresztet egyébként sem érezte volna magához illőnek, mivel „Erdélyben főhivatalokat viseltem és most is viselek, aki már 24 esztendőktől fogva szolgálom őfelségét és kinek szolgálattyaival az udvar (ezért, ha azt adták volna neki) nagyon megszorodtam volna, és ezért instálnék őfelségéhez, hogy nekem méltóztassák az Commandans keresztet adni.”^[22]

Azonban sem a közép, sem a nagykeresztet nem kapja meg. 1777-ben, a jól értesült Rettegi György is feljegyzi: „Szörnyű nagy és szomorú változások lőnek a hazában, mert Brukenenthal úgy beesett felséges asszonyunk gratiájába, hogy se miniszter, se más akárki is semmit ér mellette. És nemcsak az erdélyi gubernátorságot nyeré el örökösön, hanem thesaurarius lévén gr. Bethlen Miklós, azt onnan kitudta statuum praesesnek, ő maga fogja másodmagával az

egész Kamarát dirigálni.”^[23] Eszerint Bethlent menesztik a kincstartóság éléről és cserőben a rendek elnökének nevezik ki.

Egy 1777. július 30-án keltezett levelében megkeseredve nyugtázza a kialakult helyzetet: „Már a Camarai Praeses is megírta nékem, hogy az Thesauraneum reducáltatik és én ország Praesesnek resolváltatom. Ezek az gyümölcsei az én kedves, hosszas szolgálatomnak, midőn jutalmat, kegyelmet várok vala, akkor büntetődöm, meggondolhatod kincsem, megháborodásomat. Legyél hálás az Úristennek, különös kegyelme nem volna, majdnem találnám fel magamat, hivatalomat már elvették, jószágomat veszik. Légyen mindenkben az Úr Isten szent akarattya csak az Úr Isten az házamban adjon továbbra is vigasztalást, azokat békével kell túrnöm.”^[24]

A kincstartói tisztség elvesztése után Bethlen Miklós fokozatosan visszavonul a közéletből és inkább Küküllővári birtokát igazgatja. A vár kertéjen gyümölcsfákat: körte, alma és cseresznye, ültet,^[25] vagy a szőlőseit gondozza. 1781-ben még részt vesz Nagyszebenben azon az országgyűlésen, melyen az erdélyi rendek letették a hűségesküt II. Józsefnek. Ekkor már erősen beteg, járni sem képes.

1781. augusztus 8-án elkészíti a végrendeletét,^[26] majd tizenhárom nap múlva, 1781. augusztus 21-én, röviddel az országgyűlés után meghal. Teleki Sámuel az év augusztus 23-án írja Nagyszebenből feleségének, Bethlen Zsuzsának, hogy: „Bethlen Miklós tegnapelőtt estve meghala, most estve nagy pompával eltemetők, holnap az exequiaja lesz. A szegény gróf Bánffy Dienesné is kísérte a koporsót. A püspök maga temette el.”^[27] Temetésének leírása a Magyar Hírmondó 1781-es számában maradt fenn.^[28] Általános örökösének leányát, Bethlen Rozáliát nevezi meg, de a végrendeletében felesége érdekeit is szem előtt tartotta. Értékes adományokban részesítette mostohaleányát, annak férjét és gyerekeit, valamint volt munkatársait és szolgálóit is. Rettegi a haláláról készült beszámolója alkalmával jellemzi Bethlent: „szörnyű tudatlan volt szegény, hanem hogy bátyja sokra ment volna az udvarnál s pápistává is lett, ezt is azzá tette volt. Sokra ment, mert elsőben fogarasföldi főkapitánnyá tétetett, azután gubernialis consiliariussá, azután thesaurariussá lett. De arra capax nem lévén s hogy inkább eszire ne vegye a dolgot, csakhogy tudhassák ki belőle, az egész thesaurariatust esztendeig reducálták vala s úgy osztán statutum praesidenssé lett, melyben meg is holt circiter 64 esztendőös korában.”^[29]

Jegyzetek

- [1] *Vargyasi Daniel István életének leírása.* In: Makkai László (szerk.): Erdély öröksége, Erdélyi remekírók Erdélyről. VII. Erdély változása, 1703-1750. Bp. év nélkül. 195.

- [2] Papp Klára: *Az erdélyi Csákyak*. Erdélyi Tudományos Füzetek, 273 sz. Kvár. 2011. 155. A Bornemisza Jánossal kötött házasságból egy leány, Bornemisza Anna Mária született, aki Jósika Imre felesége lesz.
- [3] Uo. 157.
- [4] Uo.
- [5] Uo. 159.
- [6] Uo.. 161.
- [7] Rettegi György: *Emlékezetre méltó dolgok, 1718- 1784*. Buk. 1970. 126.
- [8] Uo. 140.
- [9] Uo.
- [10] Papp Klára: *i. m.* 161.
- [11] Rettegi György: *i. m.* 149.
- [12] Hahnekamp György: *Magyar Konvertiták. Életrajzi adatok*. Bp. 1900. 36.
- [13] Rettegi György: *i. m.* 151.
- [14] Deé Nagy Anikó: *Teleki Sámuel és a Teleki-téka*. Buk. 1976. 23.
- [15] Deé Nagy Anikó: *A könyvtáralapító Teleki Sámuel*. Kvár. 1997. 43-45.
- [16] Papp Kinga: *i. m.* 162.
- [17] Rettegi György: *i. m.* 193.
- [18] Papp Kinga: *i. m.* 163.
- [19] Trócsányi Zsolt: *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben, 1690-1740*. Bp. 1988. 119; Kovács Kiss Gyöngy: *A Habsburg-uralom erdélyi kiteljesedésének folyamata a korabeli magyar emlékirodalom láttatásában, 17. század vége-19. század eleje*. Erdélyi Tudományos Füzetek, 228 sz. Kvár. 2000.
- [20] Kulcsár Krisztina: *II. József jellemzése az erdélyi hivatalnokokról 1773-ban*. Fons, 2002/1-3 sz. 362. Eszerint Zejk András, Hunyad vármegyei kísérfője Bethlen Miklós gyengének nevezi.(II. József erdélyi útjáról Rettegi György is részletesen beszámol: Rettegi, 299-304.)
- [21] Uo. 376.
- [22] Papp Kinga: *i. m.* 165.

[23] Rettegi György: *i. m.* 378.

[24] Papp Kinga: *i. m.* 165.

[25] Uo. 250.

[26] *Jósika Hitbizomány levéltára, 255 sz. fond, 554 sz. Bethlen Miklós végrendelete és annak végrehajtása. A Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága.*

[27] Deé Nagy Anikó: *i.m.* 253.

[28] *Jósika Hitbizomány levéltára, 662 sz.*

[29] Rettegi György: *i. m.* 415.